

МОДИФІКАЦІЯ ДІЯЛЬНІСНОГО ПІДХІДУ ДО ФОРМУВАННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У ХХ – НА ПОЧАТКУ ХХІ ст.

Нікітіна О. О. Модифікація діяльнісного підходу до формування навчальної діяльності молодших школярів у ХХ – на початку ХХІ ст.

У статті розглянуто особливості модифікації діяльнісного підходу та ролі його різновидів для формування повноцінної навчальної діяльності молодших школярів.

Ключові слова: підхід, діяльність, навчальна діяльність, учень, навчання, рефлексія, особистість, суб'єкт.

Никитина Е. А. Модификация деятельностного подхода к формированию учебной деятельности младших школьников в ХХ – в начале ХХІ в.

В статье рассмотрены особенности модификации деятельностного подхода и роль его разновидностей для формирования полноценной учебной деятельности младших школьников.

Ключевые слова: подход, деятельность, учебная деятельность, ученик, обучение, рефлексия, личность, субъект.

Nikitina E. Modification of the activity approach to the formation of learning activity in junior schoolchildren at the beginning of the XX-XXI century.

In the article features of modification of a deyatelnostny approach and value of its variations for formation of complete educational activity of pupils of primary school are considered.

Key words: approach, activity, educational activity, pupil, studying, reflection, personality, subject.

Постановка проблеми. Головна мета освіти на сучасному етапі – створення умов для розвитку й самореалізації кожної особистості, яка здатна навчатися впродовж усього життя. Результати наукових досліджень минулого століття, проведені задля модернізації змісту освіти, сприяють формуванню такої особистості наразі, продовжують створюватися умови для її постійного розвитку, який здійснюється у процесі активної діяльності. Формування у молодших школярів повноцінної навчальної діяльності, що є запорукою саморозвитку, самовдосконалення кожної особистості впродовж життя, залишається актуальною проблемою сучасної загальноосвітньої школи.

В усіх сучасних дидактичних концепціях, центром є особистість, яка навчається, її мотиви, інтереси, бажання, наміри, здібності, стилі діяльності. Нові підходи до поняття освіти, як безперервного процесу впродовж життя людини, спрямовані на розв'язання низки суперечностей, які нині наявні у суспільстві: між стандартністю, уніфікованістю змісту освіти та специфічними завданнями професійної підготовки; необхідністю значного підвищення інтелектуального потенціалу суспільства та падінням престижу освіти і професійної компетенції, тощо. Поняття безперервної освіти багатомірне і ґрунтується на положенні про розвиток особистості на всіх етапах її життєдіяльності, адже є умовою всебічного розвитку особистості, збагачення її творчого потенціалу, удосконалення набутих знань, умінь та навичок, набуття компетенцій. Відомим є той факт, що лише сформована

повноцінна навчальна діяльність дає людині можливість навчатися впродовж життя, здійснювати самоосвіту, саморозвиватися, самовдосконалюватися.

У кінці XX – на початку XXI століття педагогічні системи світу, маючи свою специфіку, прагнуть до інтернаціоналізації та міжнародної інтеграції. Це, за твердженням дослідників, прослідковується у сфері спільних підходів до розвитку особистості, змісту, методів, форм організації навчальної діяльності, в тенденціях реформування освіти, впровадженні інновацій тощо.

Аналіз досліджень і публікацій. Видатний психолог Л. Виготський одним з перших увів до психологічної теорії поняття діяльності, визначив основи творчої діяльності дитини. Ми спирались також на дослідження Д. Ельконіна, П. Гальперіна, В. Давидова, праці яких уважаються основоположними щодо теорії розвивального навчання; сучасні теоретичні дослідження методології діяльності (О. Анісімов); дослідження проблем особистісно орієнтованого виховання (І. Бех); сучасної дидактики початкової школи (О. Савченко), системно-діяльнісного підходу до навчання (Л. Петерсон).

Метою написання статті є вивчення особливостей діяльнісного підходу до навчання та його різновидів (особистісно діяльнісного, суб'єктно-діяльнісного, рефлексивно-діяльнісного, інтегративно-діяльнісного, системно-діяльнісного) задля формування повноцінної навчальної діяльності молодших школярів.

Виклад основного матеріалу Сучасне трактування організованого типу діяльності дітей ґрунтується на засадах партнерства, співробітництва педагога з колективом та окремою дитиною, дітей один з одним з урахуванням їхніх вікових, індивідуальних можливостей і потреб розвитку. Освітній процес має передбачати рівномірне здійснення різних видів дитячої діяльності, які відповідають віку вихованців. Насамперед ті, в межах яких відбуваються важливі вікові новоутворення, які є необхідними для подальшого розвитку дитячої особистості в усіх сферах її життєдіяльності. Систематичне залучення дітей до такого виду діяльності дає їм перший досвід навчальної діяльності – провідної у найближчому майбутньому, коли в умовах шкільного життя змінюються соціальні ролі [1].

На рубежі 20-30-х р.р. XX ст. починається активне вивчення особистості дитини. Проте розроблення теорії особистості припадає на середину 30-х років, досягаючи апогею в 40-і роки XX століття. Взагалі, «підхід» – категорія, яка включає в себе поняття «стратегія» навчання. Це основна системоутворювальна категорія, яка визначає вибір, процесуальну закономірність компонентів системи навчання. У вітчизняній психології відомим є принцип діяльнісного підходу, відповідно до якого, зокрема, діяльність розглядається як необхідна умова формування і виявлення особистості. Однак, у той чи інший проміжок часу, протягом певного вікового періоду людина залучена до різноманітних видів діяльності, кожний з яких робить своєрідний, більший чи менший внесок у формування та розвиток особистості. Діяльнісний підхід у навчанні передбачає: переорієнтацію навчання з традиційного засвоєння і запам'ятовування готових форм знань на процес їх отримання і функціонування; формування

основних видів діяльності – спілкування, пізнавальної і навчальної діяльності, співвідношення і пріоритет яких змінюватимуться впродовж навчання; цілеспрямоване формування основних умінь і навичок як розумових дій на основі їх поетапного відпрацювання.

Виходячи з цього, у віковій психології використовується поняття провідної діяльності (О. Леонтьєв), що характеризується особливими функціями в процесі психологічного розвитку і формування особистості людини. Це діяльність, у межах якої виникають найважливіші психологічні новоутворення, характерні для певного вікового періоду; здійснюються і розвиваються інші види діяльності, у тому числі й ті, що в майбутньому виконуватимуть функцію провідного виду діяльності.

У контексті діяльнісного підходу почалась категоризація видів діяльності за принципом провідної ролі для розвитку саме дитини, яка спиралась на загально-психологічну класифікацію видів діяльності (гра, навчання, праця). Так, в 30-ті роки ХХ ст. починається психологічне дослідження особливостей гри, як провідного виду діяльності у формуванні психіки та пізнання дитини (С. Рубінштейн, О. Леонтьєв, Д. Ельконін та інші) [8, с. 651].

На підставі використання поняття «провідна діяльність» радянський психолог Д. Ельконін розробив вікову періодизацію психологічного розвитку і формування особистості людини (представлена у статті «К проблеме периодизации психического развития в детском возрасте», 1971 р.), де для кожного вікового періоду виділяється провідний вид діяльності, причому діяльність, що стимулює розвиток сфери потреб та мотивів і діяльність, що забезпечує переважний розвиток інтелектуально-пізнавальної сфери по черзі змінюють одна одну. Відповідно до визнаних вітчизняною психологією позицій навчальна діяльність розглядається як активна цілеспрямована діяльність по засвоєнню знань, навичок і вмінь, способів їхнього набуття, форм поведінки і видів діяльності. Так, автор теорії Д. Ельконін у цьому зв'язку підкреслює, що навчальна діяльність – це діяльність спрямована на усвідомлене і цілеспрямоване самовдосконалення і вважає її провідною в молодшому шкільному віці [10, с.6-20].

Психологічне вивчення власне діяльності, як особливого предмету дослідження, було започатковане Л. Виготським та С. Рубінштейном, які вказували на взаємозалежність розвитку особистості та різноманітних, притаманних людині видів діяльності, засобів розкриття потенційних можливостей. У статті «Принцип творческой самодеятельности (к философским основам современной педагогики)» С. Рубінштейн розкриває сутність *діяльнісного підходу*, яка полягає в тому, що суб'єкт може виявити себе у своїй діяльності, він самовизначається в ній. Найхарактернішими особливостями діяльності, вчений називає: 1) її суб'єктність; 2) змістовність, реальність, предметність; 3) її творчий характер та здатність розвивати особистість. Так, С. Рубінштейн підкреслює, що у відповідності до особистісно-діяльнісного підходу дитина у цілісній системі навчально-виховного процесу є і як суб'єкт діяльності, і як суб'єкт розвитку власної особистості.

У згаданих працях тісно поєднуються поняття «особистість» і «діяльність». На їх думку, *особистісно-діяльнісний підхід* передбачає, насамперед, організацію предметно-практичної діяльності. Важливими умовами при цьому є гуманістичне ставлення до кожної дитини, довірливе діалогічне спілкування, прийняття кожної дитини такою, якою вона є. Цей підхід є модифікацією діяльнісного підходу і передбачає моделювання структури навчальної діяльності учнів, спрямованої на особистісний розвиток дитини як суб'єкта здійснюваної ним діяльності [8, с. 645-646].

Під впливом навчання та виховання, конкретних умов організації навчально-виховного процесу формуються здібності, яких у дитини ще не було. На цій основі побудовано теорію розвивального навчання (50-70-ті роки ХХ ст.), основна суть якої в тому, що навчання здійснює безпосередній вплив на розвиток дитини, в результаті чого у неї формуються нові здібності.

Аналіз навчального процесу показує, що категорія «підхід» розглядається з позиції того, хто навчає, тобто вчителя. У цьому контексті *особистісно-діяльнісний підхід* до навчання, що сформувався до середини 90-х років ХХ ст., розглядався переважно як суб'єктно-орієнтована організація й управління навчальною діяльністю учня при вирішенні ним спеціально підібраних педагогом навчальних завдань різної складності, спрямованих на його розвиток як особистості. Водночас стало очевидним, що особистісно-діяльнісний підхід може розглядатись і з позицій учня, оскільки специфіка навчальної діяльності полягає в спрямуванні на розвиток і саморозвиток суб'єкта цієї діяльності. Так, особистісно-діяльнісний підхід до пізнання та формування особистості передбачає моделювання у процесі навчання такої структури навчальної діяльності, яка б забезпечувала домінування особистості над усією освітньою діяльністю. Особистісно-діяльнісний підхід вимагає рефлексійного управління міжособистісною взаємодією, тобто метою взаємодії вчителя та учня є розвиток потреби і здатності до самоуправління, саморегуляції, самоорганізації, самоконтролю власної навчальної діяльності. У визначенні діяльнісного компонента в особистісно-діяльнісному підході до навчання підкреслюється, що обидва його компоненти нерозривно пов'язані, оскільки особистість є суб'єктом діяльності.

Науковець В. Лозова підкреслює діалектичну єдність особистісного й діяльнісного підходів у педагогіці. Якщо особистісний підхід вимагає визнання особистості як продукту соціально-культурного розвитку, носія культури, її унікальності, інтелектуальної та моральної свободи, права на повагу, що передбачає опору на природний процес саморозвитку здібностей, самовизначення, самореалізацію, самоутвердження, створення для цього відповідних умов, то діяльнісний підхід спрямований на таку організацію суб'єкта, в якій би він був активним у пізнанні, праці, спілкуванні, своєму особистісному розвитку. В. Лозова справедливо стверджує, що в педагогічній науці все частіше вживається поняття «особистісно-діяльнісний підхід», де особистісний і діяльнісний аспекти утворюють нерозривну, єдину інтеграцію, спрямовану на саморух, самозростання і в завершальному результаті на самореалізацію своїх можливостей особистості [3, с. 96-97].

Наприкінці 90-х років ХХ ст. перспективи системи розвиваючого навчання радянський педагог і психолог В. Давидов пов'язував з гуманізацією початкової освіти. Науковець визначав її сутність наступним чином: молодший школяр має стати суб'єктом власної діяльності; зміст і методи початкової освіти повинні забезпечити суттєвий психічний розвиток молодшого школяра, формування у нього навчальних вмінь, які дозволяють без особливих труднощів продовжити освіту. Гуманізація освіти передбачає звернення освіти до особистості учня, забезпечення максимально сприятливих умов для виявлення та розвитку його задатків та здібностей на основі прийняття його особистісних цілей та запитів. Розвиваюче навчання має своїм результатом формування пошукової активності, як необхідного компоненту навчальної діяльності. Навчальна діяльність на різних етапах має за мету оволодіння узагальненими способами дій у сфері наукових понять, уміннями і навичками вчитися. Навчання є основою всебічного розвитку індивіда, суб'єкта, формування його особистості [2, с. 75].

Упродовж ХХ ст. в усіх педагогічних системах світу поступово відбувалася переорієнтація на суб'єкт навчання. У зв'язку з цим у дидактичних концепціях центром стає особистість того, хто навчається, його мотиви, інтереси, потреби, здібності, бажання наміри, стилі діяльності. Так, *суб'єктно-діяльнісний підхід* переважає в більшості педагогічних систем і дозволяє спрямувати вчителя, і сам навчальний процес до особистості школяра, створити сприятливі умови для розвитку і розкриття здібностей того, хто навчається. Даний підхід орієнтує не лише на засвоєння знань, але і на способи цього засвоєння, мислення і діяльності, на розвиток пізнавальних сил і творчого потенціалу учнів. Діяльність суб'єкта навчання є основним чинником його розвитку і самовизначення.

Суб'єктно-діяльнісний підхід дозволяє направити навчальний процес на особистість учня, створити максимально сприятливі умови для розвитку і розкриття його здібностей, з огляду на його психофізіологічні особливості. Даний підхід, як ключовий елемент педагогічного мислення, вимагає перегляду, переоцінювання всіх компонентів педагогічного процесу. Він радикально змінює саму його сутність і характер. Учень у ньому займає центральну позицію, основним змістом навчання стає розвиток особистості школяра. Діяльність суб'єкта навчання є основним чинником його розвитку і самовизначення [2, с. 456-457].

Навчальна діяльність містить у собі такі компоненти: навчальне завдання, навчальні дії, дія самоконтролю та самооцінки. Щоб діти вчилися та засвоювали знання й уміння у формі повноцінної навчальної діяльності, її потрібно відповідно організовувати. Діяльнісним підходом передбачається формування рефлексії, як основного компоненту навчальної діяльності (В. Давидов), адже лише за її наявності можливе формування повноцінної навчальної діяльності.

У процесі навчання учень вчиться регулювати свою пізнавальну діяльність, що забезпечується розвитком певних психологічних процесів, які

Н. Менчинська називала «вищими формами регуляції», завдяки яким формується «самоуправління» учня [5, с. 267]. До цих процесів належать самоаналіз, самоконтроль, самооцінювання, які здійснюються завдяки рефлексії школяра – особливого розглядання школярем власних дій, де він звертає увагу на зміст виконуваних дій, їх властивості з позиції результату, що вимагає навчальна задача.

У сучасній науковій термінології існує поняття «рефлексуюча діяльність», яке характеризує механізм здійснення рефлексії: усвідомлення власних результатів навчальної діяльності є як спонукальний мотив для нового етапу діяльності, приводить до виявлення необхідності удосконалення прийомів, організації навчальної діяльності; тобто активізує процеси, пов'язані з прагненням особистості [4].

Характеризуючи особливості мислення дитини в «першому шкільному віці», тобто молодшого школяра, Л. Виготський зауважував, що дитина ще недостатньо усвідомлює власні розумові операції і тому не може повною мірою оволодіти ними. Отже, молодший школяр лише починає опановувати рефлексію, тобто здатність аналізувати й оцінювати власні дії, зміст і процес своєї розумової діяльності. Здатність до рефлексії формується й розвивається у дітей під час виконання дій контролю й оцінювання, що забезпечується рефлексивно-діяльнісним підходом до формування навчальної діяльності молодших школярів. Усвідомлення дитиною значення і змісту власних дій стає можливим лише тоді, коли вона вміє самостійно розповісти про свою дію, детально пояснити, що і для чого вона робить. Рефлексія формується у молодших школярів у процесі навчальної діяльності, а саме в умовах спеціально організованого розвивального навчання, основу якого складає виконання дітьми повноцінної розгорнутої навчальної діяльності, що веде до формування теоретичного мислення.

На сучасному етапі відбувається відродження прагматичної освіти, тобто «навчання через діяльність», де учні повинні мати можливість самостійно обирати мету, проблему, напрями дій. Традиційно вважається, що основою навчання та виховання є його зміст. Але, як зазначає академік О. Савченко «Навчання розвиває учнів не тільки своїм змістом, але й процесуальною стороною, тобто тим, як воно організоване». Дослідник О. Савченко виокремлює низку напрямів навчально-виховної роботи з розвитку дитини: розвиток процесів сприймання, оволодіння всім діапазоном загально-навчальних умінь і навичок, нагромадження індивідуального досвіду пошукової діяльності, розвиток уяви і літературної творчості, вправлення в комбінуванні, конструюванні, перетворенні і підкреслює, що «...ігнорування будь-якого із цих напрямів роботи звужує, збіднює розвивальний вплив найдосконалішого змісту навчання...» [9, с. 174].

Отже, з урахуванням висновків сучасних наукових досліджень з розвитку особистості в процесі навчання і виховання, дослідниками виокремлений *інтегративно-діялісний підхід*. Його сутність полягає у системній організації навчально-виховного процесу на засадах організації

науково обґрунтованої структури діяльності в межах кожного навчального предмету. Навчальна діяльність дитини формується, перш за все, шляхом сходження від абстрактного до конкретного, від загального до часткового, тобто відтворюється історичний процес народження та розвитку знань. Природно, що розглянутий підхід до навчання та виховання тісно пов'язаний з принципом інтеграції.

Однією з необхідних умов розвивального навчання є його зміст, який будується шляхом сходження від абстрактного до конкретного. Але, щоб узагальнити зміст, подати його у цілісному вигляді, потрібно інтегрувати матеріал навколо певної основної ідеї, проблеми. Це дозволяє дати учням спочатку загальне, цілісне уявлення про проблему, а потім її конкретизувати, уточнювати, поглиблювати. Такий підхід відповідає і віковим особливостям учнів [6].

Сучасними російськими дослідниками виокремлено *системно-діяльнісний* підхід, який полягає в єдності двох складових процесу діяльності, і передбачає побудову системи та структури навчальної діяльності шляхом конкретизації загальних законів функціонування усіх сфер діяльності [7, с. 9]. Науковець В. Лазарев говорить про те, що формування навчальної діяльності вимагає постановки та розв'язання навчальних задач особливого типу, задач на освоєння мети знань про способи пізнання. Щоб навчити дітей вчитися, принципово важливо побудувати структуру навчальної діяльності, яка б відповідала всезагальним культурним засобам і способам, механізмам саморозвитку та самовдосконалення. Успішність передавання культурних зразків залежить, з одного боку, від здібностей учня, а з іншого – від того, які навчальні засоби використовував вчитель. Так, у процесі взаємодії вчителя та учня і виникло два типи діяльності: діяльність навчання – діяльність вчителя, яка полягає у вдосконаленні навчальних засобів, необхідних для зняття ускладнень з учня в процесі учіння; та діяльність учіння – навчальна діяльність учня, суть якої полягає у розвитку власних здібностей, необхідних для освоєння культурних цінностей суспільства [7, с. 14].

Висновки. Упродовж ХХ ст. – на початку ХХІ ст. науковцями було запропоновано значну кількість концепцій і теорій, у яких вони прагнули віднайти способи залучення дитини до процесу самостійного пізнання. Використання діяльнісного підходу до навчання забезпечує формування повноцінної навчальної діяльності у дітей молодшого віку, адже він наскрізно пронизує усі її компоненти. Згідно з теорією навчальної діяльності молодший школяр стає суб'єктом власної навчальної діяльності (суб'єктно-діяльнісний підхід). Як кінцевий результат сформованої повноцінної навчальної діяльності, є здатність дитини до рефлексії (рефлексивно-діяльнісний підхід). У сучасних умовах розвитку освіти, де формується, насамперед, особистість дитини, відповідно до вимог гуманізації освіти реалізується особистісно-діяльнісний підхід. Модернізація змісту освіти передбачає всебічний розвиток особистості дитини, здатної до самоосвіти впродовж життя. Ця вимога реалізується на сучасному етапі переважно в інтегративно-діяльнісному та системно-діяльнісному підходах до навчання.

Література

1. «Про організовану і самостійну діяльність дітей у дошкільному навчальному закладі» :[інструктивно-методичні рекомендації] / Лист Інституту інноваційних технологій і змісту освіти Міністерства освіти і науки України від 26.07.2010 р. №1.4/18-3082.
  2. Левченко Т. І. Розвиток освіти та особистості в різних педагогічних системах: [монографія] / Т.І. Левченко. – Вінниця: Нова Книга, 2002. – 512 с.
  3. Лозова В. Стратегічні питання сучасної дидактики / В. Лозова // Розвиток педагогічної і психологічної науки в Україні. – Ч.1. – Х.: ОВС, 2002. – С. 96–97.
  4. Масюк О. М. Роль вчителя у формуванні критичної самооцінки школяра у процесі становлення його позиції як суб'єкта навчальної діяльності [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://rostok.ucoz.ua/index/normativni_dokumenty/0-8
  5. Менчинская Н. А. Проблемы учения и развития / Н.А. Менчинская // Проблемы общей, возрастной и педагогической психологии. – М., 1978. – С. 253–268.
  6. Науково-педагогічний проект «Росток». Нормативні документи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://rostok.ucoz.ua/index/normativni_dokumenty/0-8
  7. Что значит «уметь учиться» / Петерсон Л. Г., Кубышева М. А., Мазурина С. Е., Зайцева И. В. – М.: АПК и ППРО, УМЦ «Школа 2000...», 2008. – 80 с.
  8. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии / С.Л. Рубинштейн. – СПб.: Питер, 2002. – 720 с.
  9. Савченко О. Я. Сучасний урок у початкових класах / О.Я. Савченко. – К. : Магістр-S, 1997. – 256 с.
  10. Эльконин Д. Б. К проблеме периодизации психологического развития в детском возрасте / Д.Б. Эльконин // Вопр. психол. – 1971. – № 4. – С. 6–20.
- Стаття надійшла до редакції 25.05.2012 р.

УДК 37.057+371.121+371.693:164.03

Н. С. Хацяюк,
аспірант,
Таврійський національний університет
імені В.І. Вернадського

ОБҐРУНТУВАННЯ ОСНОВНИХ ФУНКЦІЙ МОДЕЛІ НАУКОВО-МЕТОДИЧНОЇ РОБОТИ В ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНИХ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

Хацяюк Н. С. Обґрунтування основних функцій моделі науково-методичної роботи в експериментальних загальноосвітніх навчальних закладах.

У статті теоретично обґрунтовано базові функції моделі організації науково-методичної роботи в експериментальних загальноосвітніх навчальних закладах. Доведено, що модель організації науково-методичної роботи має служити інструментом для удосконалення системи науково-методичної роботи через розкриття її функцій. Проаналізовано функції науково-методичної роботи, що розкриті в працях сучасних науковців.

Ключові слова: експериментальний загальноосвітній навчальний заклад, науково-методична робота, модель, функція.

Хацяюк Н. С. Обоснование основных функций модели научно-методической работы в экспериментальных общеобразовательных учебных заведениях.

В статье теоретически обоснованы базовые функции модели организации научно-методической работы в экспериментальных общеобразовательных учебных заведениях. Доказано, что модель организации научно-методической работы должна служить инструментом для усовершенствования системы научно-методической работы через раскрытие ее функций. Проанализированы функции научно-методической работы, которые раскрыты в трудах современных научных работников.